

El sentit de l'estat de dret

written by Jordi Martí i Montllau | 15 de febrer de 2018

De les revolucions liberals de finals del segle XVIII i de la primera meitat del segle XIX, en va sorgir el model d'organització política que coneixem com a *estat democràtic i de dret*. [1]

Aquesta expressió té dues cares (estat de dret i democràcia) a les quals cal referir-s'hi per separat, però que en realitat –com de seguida veurem– els passa com a les cares d'una moneda: es veuen bé (s'entenen) si les mirem una a una, però en realitat són inseparables, perquè, en cas contrari, ja no ens trobaríem davant d'una moneda, sinó d'un tros de ferralla.

Comencem definint què és un *estat de dret*. Per a entendre a què ens referim amb aquesta expressió podem servir-nos d'una analogia. Pensem, per exemple, en el joc dels escacs. Els escacs consisteixen en un tauler (l'escaquer), unes peces, i unes regles de joc (que, bàsicament, fan referència a com es poden moure les peces sobre l'escaquer, i poca cosa més). Quan dos jugadors es disposen a jugar una partida saben què fer i a què atènyer-se. Tots dos saben com moure les seues fitxes (que és tant com dir que saben com no poden moure-les) i saben com les pot moure l'oponent. Tenint en compte aquest coneixement, poden avançar-se a les jugades de l'adversari i preveure en quina situació restaran les peces d'un mateix i les de l'altre, ateses certes jugades previsibles. Saben també què és més important d'evitar i quines fitxes és assumible de perdre. Finalment, sabran també quan la partida ha arribat al final, qui l'ha perduda o, si és el cas, quan es pot considerar finida amb un empat. Així mateix, les regles del joc fan possible que les seues peces esdevinguin alguna cosa diferent de què són (figures de fusta, plàstic o algun altre material) i que es converteixin en peons, torres, alfils, cavalls... Creem, en definitiva, una estructura i hi assignem rols i funcions.

Doncs bé, l'*estat de dret* funciona de manera semblant: donat un tauler (un espai per al qual prevaldran certes regles i més enllà del qual aquestes regles no tindran cap sentit ni efecte) i establertes les normes del joc (les lleis que regularan les accions de les peces, és a dir, dels individus ara esdevinguts ciutadans), tothom sabrà a què atènyer-se; què passarà probablement si es fan determinades passes i com, previsiblement, actuaran els qui tenim al davant. Aquest coneixement ens aporta seguretat, ens permet calcular com serà el futur ateses les accions presents. Ens lliga, efectivament, a unes normes, però a canvi dissipa la incertesa i ens permet actuar sense ser molestats mentre les normes no siguin transgredides. És això el que, justament, vol dir Ciceró quan afirma que els homes són lliures en la mesura que són esclaus de les lleis. Efectivament, donades unes regles, tothom sap a què atènyer-se i mentre no transgredeixi cap norma, no tindrà res a tèmper. Les lleis, per tant, obren un espai de joc dintre del qual som lliures de jugar la nostra partida. No és poca cosa, perquè fora de l'escaquer, una fitxa d'escacs no és res, i no disposa de caselles on resguardar-se. Fora de l'etat de dret no hi ha cap dret, només el del més fort. Dintre de l'etat de dret la llei genera obligacions per a tothom, també per als forts, i en contrapartida tothom rep drets, fins i tot els més febles.

Aclarim una cosa que potser cal fer explícita i subratllar: l'*estat de dret* no és només un conjunt de regles. Si fos només això, qualsevol estat, pel simple fet de ser-ho (pel simple fet de ser un poder que legisla) ja podria considerar-se un *estat de dret*. I no, un *estat de dret*, en la mesura que permet als seus ciutadans saber a què atènyer-se, és un estat que rebutja l'arbitrarietat, és a dir, que evita que les normes que regeixen la vida pública dels individus puguin canviar-se a pler; que estableix organismes neutrals als quals recórrer en cas de conflicte a l'hora d'interpretar el compliment d'una norma; que garanteix que qui fa la llei i qui l'aplica no són el mateix poder perquè podria passar que qui la fes no volgués

aplicar-se-la, o que ja d'entrada la fes de manera que ja no li fos aplicable; que no permet que lleis futures puguin qüestionar actes i conductes presents; que preveu que, malgrat el poder que acumulen l'estat i els seus organismes, els ciutadans sempre tindran garantits un seguit de drets fonamentals necessaris per a poder mantenir la seua dignitat personal i desenvolupar lliurement el seu projecte vital. L'estat de dret existeix per a garantir la seguretat dels individus i, per tant, per a prevenir els abusos. En conseqüència, hauríem de dir que, pròpiament, **l'estat de dret existeix per a garantir el segur exercici de la llibertat dels ciutadans**. I és aquí que descobrim que només hi ha estat de dret si aquest és també *democràtic*.

En parlar de *democràcia*, però, també cal fer un aclariment. *Democràcia* no és simplement votar. Les votacions són un mecanisme executiu de presa de decisions, però *democràcia* significa molt més que això, significa sobretot una altra cosa. *Democràcia* implica fonamentalment la prevalença de determinats **valors**. *Democràcia* significa, sobretot, respecte al **valor de la igualtat** (ningú és millor que ningú, i si bé els nostres actes i decisions ens diferencien, tothom ha de disposar de les mateixes oportunitats i ha de rebre el mateix tracte per part dels poders, perquè encara que ens acabem diferenciant, tots els humans som iguals, dotats d'uns mateixos drets); respecte a **valors socials** que han de garantir per a tothom un mínim de dignitat sense el qual la llibertat és un luxe i la igualtat de drets polítics un sarcasme (no hi ha dignitat per a l'aturat, per aquí no té un lloc digne on viure, per a qui no té accés a l'educació, per a qui resta al marge de la cura sanitària... perquè sense drets com aquests garantits, no existeix el dret bàsic a la recerca de la felicitat); respecte, finalment, a aquells drets que els individus tenen pel fet de compartir amb uns altres –amb una col·lectivitat– una mateixa tradició sociohistòrica i una mateixa identitat cultural i lingüística, uns drets que anomenarem col·lectius i que es resumeixen en el **valor**

universal a la lliure determinació dels pobles i al lliure i ple desenvolupament de llur cultura (perquè no hi ha ciutadans sense col·lectivitat, ni humans sense identitat cultural, i perquè no hi ha humans lliures si no ho són també en la seua dimensió comunitària, una dimensió més de les que integren la naturalesa humana).

És la *democràcia*, és a dir, el respecte al principi que la sobirania descansa en el cos social, en els ciutadans, iguals i dotats de dignitat i drets inalienables, allò que dota de vida, contingut i sentit l'esquema formal de l'*estat de dret*. Sense democràcia i per si sol, l'*estat de dret* és capaç de dotar de seguretat, però incapaç de garantir que aquesta seguretat serveixi als ciutadans per a desenvolupar una vida en llibertat. Sense democràcia, l'*estat de dret* pot esdevenir una presó, amb màxima seguretat, però on la vida s'esllangueixi i on uns pobles esperin al passadís de la mort per la voluntat d'un poder hostil.

Ara bé, passa també a l'inrevés: la democràcia, sense estat de dret, pot esdevenir el regne de l'autoritarisme, de l'arbitrarietat, de la tirania de la majoria (d'una majoria demogràfica que pot arribar a desitjar l'extinció de les col·lectivitats minoritàries, perquè... per què no menysprear-les si tan petites són? Per què no aixafar el formiguer?). L'un i l'altra s'imbriquen mútuament fins a confondre's i s'omplen recíprocament de sentit. Esdevenen, com havíem dit, les dues cares d'una mateixa moneda.

Mirem-nos-ho, encara, des d'un altre punt de vista: si considerem que la **justícia** és alguna cosa més que un simple mot; si considerem que hi ha conductes que serien absolutament justes i altres que serien absolutament injustes; si considerem que la justícia no se circumscriu a allò que diu la llei, sinó que s'hi troba per sobre i que, per tant, **també la llei és jutjable**, de manera que podrà haver-hi lleis justes i lleis injustes; si, en definitiva, som conseqüents amb allò que diem quan afirmem que l'*estat de dret* és bo perquè dóna

drets a tothom i evita que els drets siguin només per als més forts, és a dir, per als qui es poden defensar (què seria, sinó, la justícia?), si considerem tot això i concloem que, com dèiem, la justícia és un valor superior a les lleis i, per tant, a l'*estat de dret* que aquestes defineixen, aleshores un *estat de dret*, per a ser-ho, caldrà que respecti certs principis, certs valors, i més concretament, caldrà que s'organitzi amb la vista posada en l'horitzó de l'evitació de qualsevol abús, o dit altrament: amb l'objectiu darrer i superior de garantir la màxima llibertat al costat de la màxima seguretat, i de garantir-la-hi a tothom, especialment a aquell que, per ser més feble, té menys possibilitats d'autodefensa. Cal, per tant, que l'*estat de dret* serveixi l'individu, i no que se'n serveixi. Cal que la llei estigui feta per a l'home, i no l'home per a la llei.

Acabem amb una conclusió al que acabem de dir juntament amb un principi pràctic: no es pot brandar l'**estat de dret** contra la *democràcia*, ni fer-se abanderat de la democràcia contra l'*estat de dret*. Cal, però, no perdre de vista, que quan s'esgrimeix el "principi de legalitat" (essència de l'*estat de dret*) contra el "principi de sobirania popular" (o "principi democràtic") amb la finalitat de limitar-lo, sol ocultar-s'hi al darrere la voluntat de limitar els valors i els drets que donen sentit a la *democràcia* i de reduir-la a un mer mecanisme de presa de decisions a través d'agents –els votants– rebaixats en dignitat justament per la degradació de la *democràcia* a què s'aspira. Mentre que quan s'agafa la bandera de la democràcia per a qüestionar un *estat de dret* en concret (perquè, a diferència del que passa en el cas contrari, en aquest cas la crítica no és mai contra el principi democràtic en general, sinó contra un estat concret i actual), es fa, no per combatre'l, sinó per millorar-lo i apropar-lo al seu ideal.

[1] Paral·lelament als estats fruit de revolucions com l'americana i la francesa, i els epígons d'aquesta darrera,

Anglaterra va començar a avançar cap a aquest mateix model d'organització política seguint un procés propi i singular, que tindria com a data d'inici l'any 1640, quan va esclatar la guerra civil anglesa entre el Parlament (la casa dels comuns) i la Corona (que requeia aleshores sobre el cap del segon Estuard anglès, Carles I). En tots els casos (l'anglès, el francès i l'americà, aquest darrer molt influït pel primer i font d'inspiració per al segon, que tanmateix experimentaria una evolució particular fruit de la prevalença, a França, de molts dels valors que caracteritzaven la monarquia absolutista i centralitzadora dels Borbó) el resultat final, malgrat diferències significatives que ens permeten parlar d'un model legal i d'organització estatal anglosaxó i d'un altre de "continental", acabaria sent essencialment el mateix, aquell que, com diem, respondria a la denominació *estat democràtic i de dret*.